

Viru Vangla kontrollkäik 02.12.–03.12.2008

02.12.–03.12.2008 toimus õiguskantsleri seaduse § 19 lõike 1 ning §-de 27 ja 33 alusel omaalgatuslik kontrollkäik Viru Vanglasse (edaspidi ka vangla).

Justiitsministri 13.06.2006.a määruse nr 20 "Viru Vangla moodustamine ja põhimäärus" (edaspidi ka põhimäärus) § 2 lõike 1 kohaselt on Viru Vangla Justiitsministeeriumi valitsemisalas olev valitsusasutus, mis viib täide vabadusekaotust ja eelvangistust ning korraldab kriminaalhooldust. Põhimääruse § 2 lõige 2 sätestab, et Viru Vangla on kinnine vangla, milles on avavangla- ja töötavate kinnipeetavate osakond.

Vanglas on kinni peetavatele isikutele kokku 1000 kohta kuni kahekohalistes kambrites, lisaks on ka 75-kohaline avavanglaosakond. Vahistatute paigutamiseks on vanglas 300 kohta ja olemas on ka 250-kohaline noorteosakond, kuhu paigutatakse kõik alaealised süüdimõistetud ja vahistatud ning kõik noored süüdimõistetud. 30.10.2008 seisuga oli Viru Vanglas süüdimõistetud isikuid 721, neist alaealisi 25 ja vahistatuid 224, neist alaealisi 17. Kuna Viru Vangla avati ametlikult 29.07.2008 (esimesed kinnipeetavad viidi vanglasse 2008. aasta aprilli algul), siis varasemaid õiguskantsleri kontrollkäike ega kinnipeetavate pöördumiste põhjal tuvastatud rikkumisi enne kontrollkäiku ei olnud.

Kontrollkäigu eesmärgiks oli tuvastada, kuidas on kaitstud vanglas viibivate süüdimõistetud täiskasvanud isikute ning alaealiste süüdimõistetute ja vahistatute põhiõigused ja -vabadused.

Kontrollkäik toimus kahel päeval. Esimesel päeval vestlesid õiguskantsleri nõunikud kinnipeetavatega, teisel päeval vestlesid õiguskantsler ja tema nõunikud kinni peetavate isikutega ning külastasid täiskasvanud kinnipeetavate eluosakondi, noorteosakonda, meditsiinosakonda, vastuvõtuosakonda, spordirajatisi, kabelit, õppekõigiklassi, pikaajalise kokkusaamise ruume, vangla kooli ja suletud kambreid (lukustatud kambrid, kartserikambrid). Ka toimus põhjalik vestlus vangla juhtkonnaga.

Tuleb tõdeda, et üldiselt on Viru Vangla loomine ja käivitamine läinud edukalt. Võib öelda, et vanglas on suudetud luua keskkond, mis võimaldab karistatud isikute edukat resotsialiseerumist ja vähendab kuritegeliku subkultuuri mõju kinnipeetavate ja vahistatute seas.

Ma ei tuvastanud kontrollkäigul raskeid ja põhimõttelisi põhiõiguste rikkumisi Viru Vangla vanglaametnike poolt. Siiski ilmsid kontrollkäigul mõningad kõrvaldamist vajavad puudujäägid seoses kinni peetavate isikute kohtlemisega ning valdkonnad, millega täiendava töö tegemine võiks veelgi paremini tagada isikute põhiõigusi ja aidata samal ajal kaasa vanglakaristuse eesmärkide edukale täitmisele.

E-7 ja E-8 osakondade kinnipidamistingimused

Kontrollisin, kas E-7 ja E-8 eluosakondade kinnipidamistingimused vastavad kehtivale õigusele. Õiguskantslerile saadetud avaldustest ja ka Viru Vanglas toimunud vestlustest kinnipeetavatega eluosakondadest E-7 ja E-8 ilmnes, et nendes eluosakondades viibivad kinnipeetavad avaldavad üsna suurt rahulolematust seoses sellega, et neile ei ole võimaldatud kasutada kõiki Viru Vangla poolt pakutavaid tegevusi ja teenuseid sellises mahus ja viisil, nagu teistele kinnipeetavatele samas vanglas.

E-7 ja E-8 eluosakondades viibivatest kinnipeetavatest, kes käisid õiguskantsleri nõunike vastuvõtul, ei teadnud keegi kuigi täpselt, millisel põhjusel on nad paigutatud nn "super-max" (tugevdatud järelevalvega) osakonda. Isikud nentisid, et nende kokkupuuted teiste osakondade kinnipeetavatega on minimaalsed. E-7 ja E-8 osakondade kinnipeetavad käivad osakonna territooriumilt väljas oma sõnutsi reeglina vaid jalutamas sama hoone katusel asuvates jalutusboksides. Kõiki muid tegevusi ja teenuseid peab viljelema ja saama osakonna territooriumil (kehakultuuriga tegelemine, usuliste vajaduste rahuldamine, hariduse saamine). Arstiabi osutatakse osakonna vahetus läheduses olevas toas, milles puudub vastav erisisustus (on vaid laud ja mõned toolid) ning kinnipeetavate sõnutsi tuleb arstiabi oodata nädal või paar. Kaevati ka selle üle, et kinnipeetavate päevaruum on väike ning selles peab üheaegselt vaatama telerit, tegelema kehakultuuriga ja tegema telefonikõnesid.

Vestlusel vangla juhtkonnaga ilmnes, et E-7 ja E-8 eluosakondades on tõepoolest võrreldes enamiku teiste vangla eluosakondadega viidud miinimumini võimalused suhelda teiste samas vanglas karistust kandvate kinnipeetavatega. Ka on neis osakondades rohkem töötajaid, et tagada tõhusam järelevalve kinnipeetavate üle. Neisse eluosakondadesse paigutamine toimub riskihindamise alusel. Määrav ei ole seejuures distsiplinaarkaristuste olemasolu. Riske hinnatakse kord aastas, vajadusel tehakse riskihindamises korrektiivid ning isik võidakse uue hinnangu tulemusena paigutada karistust kandma mõnda teise eluosakonda.

Vangla juhtkonna sõnul väljenduvadki praktilised erisused kinnipidamistingimustes E-7 ja E-8 eluosakondade kinnipeetavatele võrreldes teiste eluosakondade kinnipeetavatega selles, kuidas neile ette nähtud õigusi realiseerida saab. Nii ei viida nende eluosakondade kinnipeetavaid eluosakonnast üldjuhul välja seoses kehakultuuriga tegelemisega, usuliste toimingutega, õppimisega ja tervishoiuteenuste osutamisega. Samas tõdeti, et nendes eluosakondades on teistest eluosakondadest suurem nende isikute suhtarv, kes vabanevad vangistusest tingimisi enne tähtaega.

E-7 ja E-8 eluosakondade suuruseks kokku on 90 voodikohta. Siiski ei olnud neis osakondades kontrollkäigu ajal kõik kohad täidetud ning 27.11.2008 seisuga oli E-7 osakonnas vastavalt 33 ja E-8 eluosakonnas 27 kinnipeetavat.

Põhimääruse § 7 lg 2 punkti 9 ja § 14² kohaselt on Viru Vangla struktuuris moodustatud teine üksus, mille põhiülesandeks on korraldada pidevat tugevdatud järelevalvet vajavate kinnipeetavate järelevalvet ja vangistuse täideviimist. Viru Vangla direktori 31.03.2008 käskkirjaga nr 43 kinnitatud "Viru Vangla kodukorra" (edaspidi ka kodukorra) p 3.1.4 kohaselt on Viru Vangla vahistatute ja kinnipeetavate eluhoones märgistusega "E" loodud tugevdatud järelevalvega osakond.

Viru Vangla kodukorrast ja eluosakondade päevakavast ei tulene tuntavaid erisusi E-7 ja E-8 osakondades karistust kandvate isikute õigustes. Kaalukaim kodukorrast tulenev erisus

nimetatud eluosakondade kinnipeetavatele on seotud usuliste vajaduste rahuldamisega (kodukorra p 19.1 kohaselt on E hoone avatud osakondade kinnipeetavatele korraldatud osavõtt religioossetest üritustest mitte vangla kabelis, vaid osakonnas).

E-7 ja E-8 eluosakondade päevakavast¹ tulenevalt on isikutel neis eluosakondades 6,5 tundi aega eluosakonnas vabaks liikumiseks väljaspool oma kambrit ja seda ei ole vähem teistes eluosakondades eluosakonnas vabaks liikumiseks lubatud ajast. Tugevdatud järelevalvega eluosakondades on kehakultuuriga tegelemiseks paigutatud treeningutappa (kohandatud päevaruumi kõrval olevast väiksemast ruumist) multitrenažöör, veotrenažöör ja lõuatõmbamise kang. Seda on enam kui teistes eluosakondades, kus ühisruumides on vaid üks multitrenažöör.²

Piinamise ja ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise tõkestamise Euroopa komitee (edaspidi ka CPT) on oma kinnipidamiskohti puudutavates standardites möönnud, et igas riigis on kinnipeetavaid, keda peetakse turvalisuse huvides iseäranis ohtlikeks ja kelle kinnipidamine nõuab eritingimusi. Teadvustatud oht võib tuleneda nende toimepandud kuriteo iseloomust, välja paista käitumisest, reageeringust vanglaoludele ja/või psühholoogilisest või psühhiaatrilisest isikupärast. See osa kinnipeetavaist moodustab (või kui klassifikatsioonisüsteem toimib, siis vähemalt peaks moodustama) väga väikese osa kinnipeetavate üldarvust.³

Kinnipeetavatel, kes kujutavad endast eriti suurt julgeolekuriski, peaks CPT standardite kohaselt olema kitsenduste piires suhteliselt rahulik elukorraldus, mis kompenseeriks teatud määral nende karmi järelevalvet. Neile tuleks lubada kohtumisi sama üksuse kaaskinnipeetavatega ja anda võimalus eritegevusteks. Erilist tähelepanu tuleks pöörata range järelevalve all olevates üksustes positiivse õhkkonna loomisele. Eesmärk peaks olema vangla töötajate ja kinnipeetavate positiivsete suhete edendamine. See ei ole mitte ainult kinnipeetavate inimliku kohtlemise, vaid ka tõhusa kontrolli ja julgeoleku ning vanglapersonali turvalisuse huvides.⁴

Rahuldaval tasemel tegevuskava olemasolu tugevdatud kontrolliga üksustes on vähemalt sama tähtis või tähtsamgi kui normaalse järelevalvega üksustes. See võib säästa kahjulike mõjude eest kinnipeetavaid, kes viibivad sellise üksuse mullisarnases keskkonnas. Neile võimaldatavad tegevused peaksid olema erineva iseloomuga (õppimine, sportimine, kutsetöö jne). Mõistagi välistavad turvakaalutlused paljud tööd, mida tehakse normaalses vanglates keskkonnas. Sellegipoolest ei pea see tähendama, et kinnipeetavatele pakutakse vaid üksluise iseloomuga tööd.⁵

¹ Viru Vangla direktori 02.06.2008.a käskkiri nr 410 "E-hoone osakondades E-7 ja E-8 paiknevate kinnipeetavate päevakava kinnitamine".

² Viru Vangla 18.12.2008.a vastus nr 2.1-9/21804-1. Teave leidis kinnitust ka kontrollkäigu raames tehtud ringkäigul eluosakondadesse.

³ Piinamise ja Ebainimliku või Alandava Kohtlemise või Karistamise Tõkestamise Euroopa Komitee (CPT). CPT standardid. Üldaruannete põhilised osatekstit, lk 24. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.cpt.coe.int/lang/est/est-standards.doc>.

⁴ Piinamise ja Ebainimliku või Alandava Kohtlemise või Karistamise Tõkestamise Euroopa Komitee (CPT). CPT standardid. Üldaruannete põhilised osatekstit, lk 24. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.cpt.coe.int/lang/est/est-standards.doc>.

⁵ Piinamise ja Ebainimliku või Alandava Kohtlemise või Karistamise Tõkestamise Euroopa Komitee (CPT). CPT standardid. Üldaruannete põhilised osatekstit, lk 24. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.cpt.coe.int/lang/est/est-standards.doc>.

CPT hinnangul ei tuleks kinnipeetavatele kohaldada erilist turvarežiimi kauem, kui neist tulenev oht seda nõuab. See omakorda tekitab vajaduse kinnipidamistingimusi käsitlevate otsuste korrapäraseks läbivaatamiseks. Läbivaatamine peab alati põhinema kinnipeetavate järjekindlal hindamisel, mida teevad ametnikud, kes on selleks saanud eriväljaõppe. Kinnipeetavaid peaks nii palju kui võimalik teavitama kinnipidamistingimuste ja vajaduse korral ümberpaigutuse põhjustest. Muuhulgas lubab see neil endil selliste meetmete vastu tõhusamaid vastuväiteid esitada.⁶

Vangistusseadus (edaspidi ka VangS) sätestab kinnipeetavale muuhulgas järgnevad õigused:

- õigus telefoni kasutamisele, kui selleks on tehnilised tingimused (VangS § 28 lg 1);
- õigus omandada haridust seaduses sätestatud ulatuses ja eeldusel, et see vajadus on ette nähtud isiku individuaalses täitmiskavas (VangS §§ 34jj);
- õigus saada vanglas adekvaatset arstiabi (VangS §§ 52-53);
- võimalus tegelda kehakultuuriga (VangS § 55);
- õigus rahuldada oma usulisi vajadusi (VangS § 62).

Vangistusseadus ei konkretiseeri, kuidas täpselt peab vangla korraldama eeltoodud õiguste teostamist ning seega on vanglal ulatuslik kujundusruum, et tagada kinnipeetavatele nende õiguste realiseerimine küllaldases mahus ja kvaliteedis.

Riigikohus on isikute kinnipidamistingimuste võrdsuse küsimuses leidnud, et: "Seadusest ei tulene vangla kohustust tagada kõigile kinnipeetavatele täiesti ühesugused kinnipidamistingimused. Küll aga peab vangla tagama kõigi kinnipeetavate subjektiivsete õiguste kaitse võrdses mahus. See tähendab, et kõigile kinnipeetavatele peab olema tagatud mõistlik võimalus kasutada õigusaktidest tulenevaid õigusi. Iseenesest õigusvastaseks ja võrdse kohtlemise põhimõtet rikkuvaks ei saa pidada asjaolu, et ühte osa kinnipeetavatest hoitakse vangla ühes eluhoones ja teist osa teises eluhoones, kui neile on tagatud ühesugused õigused."⁷ Samuti on Riigikohus nentunud, et: "Vangla erinevates eluhoonetes ühiskasutuses olevate ruumide suuruses, lisaruumide olemasolus või jalutusväljaku suuruses, samuti helistamise korraldamises esinevaid erinevusi ei saa pidada võrdse kohtlemise põhimõtet rikkuvateks, kui mõlemal juhul on kinnipeetavatele vangistusseadusest ja muudest õigusaktidest tulenevate õiguste kasutamine tegelikult ja seaduses ettenähtud mahus tagatud."⁸

Kokkuvõtvalt võib tõdeda, et kehtiv õigus ei anna kinnipeetavale õigust nõuda, et tema vangistusseadusest tulenevad õigused peavad olema tagatud täpselt samal viisil nagu teistelgi kinnipeetavatel samas vanglas või mõnes teises riigi kinnipidamiskohas. Tähtis on see, et õiguse realiseerimine oleks tagatud vähemalt õigusaktiga ette nähtud miinimumtasemel. Oluline on, et õiguse teostamise tegelikud tingimused ei moonutaks õiguse olemust sellisel, et sisuliselt võib muutuda selle realiseerimine võimatuks.

Nii ei ole kinnipeetaval näiteks õigust nõuda, et ta saaks mängida vangla spordiväljakul talle meelepärast pallimängu tuginedes asjaolule, et mõni teine kinnipeetav või kinnipeetavate grupp saab või on saanud seda teha, kui erinevaks kohtlemiseks on mõjuv põhjus (nagu konkreetsel juhul riskihindamisel baseeruv viibimine tugevdatud järelevalvega osakonnas).

⁶ Piinamise ja Ebainimliku või Alandava Kohtlemise või Karistamise Tõkestamise Euroopa Komitee (CPT). CPT standardid. Üldaruannete põhilised osatekstit, lk 25. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.cpt.coe.int/lang/est/est-standards.doc>.

⁷ RKHKo 26.05.2008, nr 3-3-1-20-08, p 24.

⁸ RKHKo 26.05.2008, nr 3-3-1-20-08, p 24.

Küll aga peab kinnipeetavale tagama küllaldase võimaluse realiseerida oma õigust tegelda kehakultuuriga (nt trenaažööril, jõusaalis vms). Seejuures peab õiguse teostamise võimalus olema tegelik ja piisav (ei saa pidada piisavaks võimaluseks kehakultuuriga tegelda vaid mõnekümne minuti vältel paari nädala jooksul kitsas ning ülerahvastatud ruumis jne). Sama kehtib ka erinevate teiste kinnipeetava õiguste puhul (õigus saada arstiabi, õigus usulisi vajadusi rahuldada, aga ka õigus kasutada telefoni, jälgida massimeediat jne).

E-7 ja E-8 eluosakondade puhul ei olnud võimalik kontrollkäigul sedastada, et isikute põhiseadusest, vangistusseadusest või muudest õigusaktidest tulenevaid õigusi oleks rikutud. Kõik vangistusseadusest tulenevad õigused on kinnipeetavatele õigusaktidega sätestatud miinimummehus tagatud. Nad saavad tunni päevas jalutada, kasutada sarnaselt teistele eluosakondadele raamatukogu, saavad õppida ja rahuldada oma usulisi vajadusi. Samuti saavad isikud kasutada osakonna üldkasutatavatesse puhkeruumidesse paigutatud trenaažööre, telefoniaparaati ja vaadata telerit. Hinnates kontrollkäigu ajal nimetatud osakondades karistust kandvate kinnipeetavate arvu, päevakavas ette nähtud osakonnasiseseks liikumiseks mõeldud vaba aja määrasid ja päevaruumi ning treeninguruumi suurust ja sisustust, ei saa väita, et E-7 ja E-8 eluosakondade kinnipeetavatel oleks oluliselt raskendatud või viidud miinimumini võimalus kasutada telefoni, tegelda kehakultuuriga, rahuldada usulisi vajadusi või omandada haridust. 6,5 tunni jooksul päevas peaks sellise ressursi juures olema soovijail võimalik küllaldaselt tegelda kehakultuuriga, vaadata päevaruumis telerit ning suhelda telefonitsi. Sellise päevakava ja kinnipeetavate hulga juures ei saa ühegi eelpool välja toodud kinnipeetava õiguse osas nentida, et selle kasutamise võimalus puuduks sootuks või oleks sedavõrd väike, et see moonutaks vastava õiguse olemust sellisel määral, et õiguse tuntavate raskusteta realiseerimine oleks muutunud praktiliselt võimatuks.

Kinnipeetavad mõnsid vestlustel, et vältimatu arstiabi ei ole nende teada keegi jäänud ja vastava vajaduse korral on isikud siiski viidud tervishoiuteenuste osutamiseks tugevdatud järelevalvega osakondadest välja. Siiski pean probleemseks olukorda, kus arsti vastuvõtt toimub ilma vastava varustusega ruumides. Tervishoiuteenuste korraldamise seaduse § 10 ja § 21 lõike 2 alusel on sotsiaalminister oma määrustega kehtestanud nõuded, millele peavad vastama ruumid, milles osutatakse haiglavälist eriarstiabi ja üldarstiabi.⁹ Nimetatud määrused näevad ette kindlad nõuded üldarstiabi ja eriarstiabi ruumide sisustusele ja tingimustele (mööbel, kommunikatsioonid jne). Mõnan, et nimetatud määruse nõuded ei pruugi olla üks-ühele kohaldatavad vanglas olukorras, kus on olemas meditsiiniosakond, aga meedik võtab isiku vastu väljaspool meditsiiniosakonna ruume. Ka pole mul õiguskantslerina pädevust sedastada, kas olukord, kus meditsiinitöötaja esmane vastuvõtt toimub ilma vastava erisüstusega ruumis, halvendab tervishoiuteenuse kvaliteeti. Leian, et küsimus väärub siiski tähelepanu ja asjatundlikku lähenemist.

Tulenevalt VangS § 107 lõikest 3 teostavad tervishoiuteenuste osutajatele sätestatud nõuete täitmise üle vanglas järelevalvet selleks volitatud Tervishoiuameti ametnikud. Ka tervishoiuteenuste korraldamise seaduse § 60 annab Tervishoiuametile pädevuse kontrollida tervishoiuteenuste osutajatele sätestatud nõuete täitmist. Arstiabi osutamise tingimuste

⁹ Sotsiaalministri 29.11.2001.a määruse nr 116 "Nõuded perearsti tegevuskoha ruumidele, sisseseadele ja aparatuurile" § 3 lõike 1 punkti 5 kohaselt peab olema perearsti tegevuskohas nt meditsiiniline kušett ja günekoloogiline tool või universaalne läbivaatuslaud. Sotsiaalministri 25. 01.2002.a määruse nr 25 "Nõuded haiglavälise eriarstiabi osutamiseks vajalikele ruumidele, sisseseadele ja aparatuurile" § 15 lõikes 3 on sätestatud, et arstlikuks läbivaatuseks peab ruumis olema universaalne läbivaatuslaud, selle puudumisel meditsiiniline kušett või eriala kohane meditsiiniseade, mis üldjuhul paigutatakse juurdepääsu võimalusega kahest küljest, samuti kohtvalgustus või meditsiiniline valgusti ning valamu.

kontroll on Tervishoiuameti igapäevatöö ning selle asutuse ametnikud on pädevad ka hindama, kas konkreetsed ruumid, milles meedikud reeglina E-7 ja E-8 eluosakondade kinnipeetavaid esmaselt vastu võtavad, vastavad konkreetset olukorda arvestades nõuetele ja kas ruumides erisisustuse puudumine võib mõjutada tervishoiuteenuse osutamise kvaliteeti.

Seepärast teen alljärgnevalt ettepaneku koostöös Tervishoiuameti asjatundjatega analüüsida tervishoiuteenuste osutamise tingimusi Viru Vangla E-7 ja E-8 eluosakondade kinnipeetavatele ning tulenevalt Tervishoiuameti ekspertide hinnangust vajadusel teha ümberkorraldusi nimetatud eluosakondades meedikute vastuvõttudeks kasutatavates ruumides.

Pean vajalikuks rõhutada ka seda, et tugevdatud järelevalvega osakondades E-7 ja E-8 on ühiskasutuses olevad ruumid võrreldes teiste osakondadega mõnevõrra väiksemad, mis võib suurema kinnipeetavate hulga puhul avaldada mõju neis ruumides toimuvatele tegevustele (telerivaatamine, telefoni kasutamine, kehakultuuriga tegelemine). Olukorras, kus osakondade kõik kohad on täidetud, muutub küsitavaks võimalus tegelda kinnipeetavatele väljaspool oma kambrit liikumiseks määratud vabal ajal küllaldaselt määral vaba aja sisustamise ja taasühiskonnastamist soodustavate tegevustega ühiskasutuses olevates ruumides. Arvestada tuleb ka üksluist viibimist pika aja vältel sama osakonna territooriumil.

Seepärast pean vajalikuks panna vangla juhtkonnale südamele jälgida pidevalt olmetingimusi E-7 ja E-8 osakondades ning võimaluste piires püüda suurendada vaba aja veetmiseks kasutada olevaid ruume ja suurendada või mitmekesistada nendes pakutavaid võimalusi (nt lisades täiendava telefoniautomaadi, teleri, treeninguvahendi vms). Vajadus suuremate ruumide ja mitmekesisemate võimaluste järgi tõusetub eriti olukordades, kus kummaski tugevdatud järelevalvega eluosakonnas viibib rohkem kui 40 kinnipeetavat (täituvus on üle 80%). Olemasolevate ühiselt kasutatavate ruumide suuruse ja neis pakutavate võimaluste juures tuleks võimalusel hoiduda E-7 ja E-8 eluosakondade maksimaalsest täitmisest kinnipeetavatega, kuna see seaks ohtu võimalused tegelda küllaldaselt kehakultuuriga, kasutada telefoni ja viljelda teisi kodukorras ette nähtud vabal ajal lubatud tegevusi.

Nõustun eelpool viidatud CPT seisukohaga, et tugevdatud järelevalvega eluosakondades peaks püüdma luua õhkkonda, mis mingilgi määral kompenseeriks rangema järelevalvega kaasnevat ebamugavusi.

Seepärast teen ettepaneku kaaluda erinevaid võimalusi mitmekesistada E-7 ja E-8 eluosakondades viibivate isikute vaba aja veetmise viise. Mõõnan, et vajadus hoida neis eluosakondades viibijaid turvalisuse kaalutlustel teistest kinnipeetavatest võimalikult eraldatuna muudab väga keeruliseks võimaldada isikutele kasutada eluosakonnast väljaspool asuvaid vangla osasid (kabel, spordirajatised). See ei tähenda siiski, et võimalust kasutada spordisaali või spordiväljakuid ei võiks erandkorras pakkuda, kui seda lubab konkreetne olukord (nt on osakondades kinnipeetavaid vähe, aastaajast tulenevalt on siseruumides olevate spordirajatiste kasutamise kõrval võimalik kasutada ka väljas olevaid spordiväljakuid jne).

Rõhutan, et ma ei pea praegust olukorda E-7 ja E-8 eluosakondades põhiseaduse või vangistusseadusega vastuolus olevaks, ent leian, et pikemas perspektiivis vääriks kaalumist võimalus kompenseerida ranget järelevalvet teatud ja kasvõi nn ad hoc korras tehtavate mööndustega vaba aja veetmise viiside osas.

Neljandaks teen soovitusel kaaluda edaspidiselt võimalust selgitada kinnipeetavatele kasvõi piiratud määral, miks nad on sellisesse osakonda paigutatud, millal ja mis alustel toimub vastava riskihindamise ümbervaatamine jne. Seda arusaadavalt ulatuses ja viisil, mis ei ohusta vangla julgeolekut ja teiste isikute elu ning tervist. Vähemalt osalinegi mõistmine, miks isikud on sellesse osakonda paigutatud ja mismoodi ning millise aja jooksul võidakse otsustada nende paigutamine vähema järelevalvega eluosakondadesse, vähendaks üldist rahulolematust ja teadmatusetunnet tugevdatud järelevalvega eluosakondade isikute seas.

Pikaajalised kokkusaamised

Kontrollisin, kuidas on Viru Vanglas tagatud kinnipeetavate õigus saada pikaajalisi kokkusaamisi. Kinnipeetavatega peetud vestlustel ilmsel, et Viru Vanglas võimaldatakse isikutele pikaajalisi kokkusaamisi (edaspidi lühiduse huvides ka kokkusaamisi) üsna harva ja sageli ei sobi kokkusaamisele tulijatele selleks ette nähtud kokkusaamise päevad.

Vestluses vangla juhtkonnaga selgus, et eri vanglate praktika pikaajaliste kokkusaamiste osas ei ole ühtlustatud. Reeglina võimaldatakse vanglates isikutele pikaajalisi kokkusaamisi üksnes vangistusseaduses sätestatud miinimumis, st kestvusega kuni üks ööpäev. Erandina lubatakse pikemaid kokkusaamisi (kuni 3 päeva) juhul, kui isikul pole kehtivaid distsiplinaarkaristusi ja kokkusaajad tulevad välismaalt. Viru Vanglas on pikaajalisteks kokkusaamisteks 12 tuba, vanglas toimub ühes kuus keskmiselt 30–40 pikaajalist kokkusaamist ja neid võimaldatakse vaid tööpäevadel, püüdes seejuures arvestada kuupäevadega, mida on eelistanud kokkusaajad. Lõppastmes otsustab kokkusaamise päeva siiski vangla. Viru Vanglas võimaldatakse samadele kinnipeetavatele pikaajalisi kokkusaamisi umbes iga nelja kuu tagant. Pikaajaliste kokkusaamiste sellise korralduse tingib töötajate nappus, mis ei võimaldaks piisavat järelevalvet kokkusaajate üle nädalavahetustel. Probleemiks peab vangla ka seda, et kokkusaamisi soovib sama ja suhteliselt kitsas ringi kinnipeetavaid.

Põhiseaduse (edaspidi ka PS) § 27 lg 1 sätestab, et perekond on rahva püsimise ja kasvamise ning ühiskonna alusena riigi kaitse all. Sellest normist on tuletatud õigus riigi positiivsele tegevusele, mis aitaks isikul elada täisväärtuslikku perekonnaelu.¹⁰

Riigikohus on sedastanud, et: "Õigus riigi positiivsele tegevusele, mis aitaks isikul elada Eestis täisväärtuslikku perekonnaelu, ei ole piiramatult põhioigus. Põhioiguse või vabaduse piiramise põhjuseks võib olla mõni teine sama kaaluga õigusväärtus. Piirangu põhjustena saab arvesse võtta teiste isikute põhioigusi ja vabadusi või põhiseaduse norme, mis kaitsevad kollektiivseid hüvesid."¹¹

Vanglakaristuse kandmine kuriteo toimepanemise eest väljendab ühiskonna hukkamõistu isiku rünnete eest ühiskonnas väärtustatud õigushüvede vastu. Vanglakaristus on üldiselt aktsepteeritud meetod kurjategija suunamiseks õiguskuulekale teele ning teenib kahtlemata teiste isikute põhioiguste ja kollektiivsete õigushüvede kaitsmise eesmärki. Arusaadavalt toob vanglakaristus endaga kaasa tuntavad piirangud isiku õigusele elada täisväärtuslikku perekonnaelu ja need piirangud on eelviidatud põhjustel ka õigustatud.

¹⁰ U. Lõhmus. Kommentaarid §-le 26. – Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn 2008, § 26 komm 3.

¹¹ RKPJKo 05.03.2001, nr 3-4-1-2-01, p 15.

Teisalt on seadusandja VangS § 6 lõikes 1 seadnud vanglakaristuse eesmärgiks kinnipeetava suunamise õiguskoulekale teele ja õiguskorra kaitse. Samuti on seadusandja möönnud VangS § 23 lõigetes 1 ja 2, et positiivsete sotsiaalsete sidemete säilitamine on kinnipeetava resotsialiseerimise seisukohalt oluline ning vangla on kohustatud soodustama kinnipeetavate vanglavälisest suhtlemist. Ka Riigikohus on kinnitanud, et: "Kinnipeetava sotsiaalsete sidemete säilitamine aitab kindlustada vangistuse täideviimise eesmärgi (VangS § 6 lg 1) saavutamist."¹² Ehk kokkuvõtlikult, vangistus oma olemusest tulenevalt piirab isiku õigust perekonnaelu puutumatusel, kuid teisalt ei tohi piirangud kujuneda selliseks, mis muudaks selle põhiõiguse sisutühjaks ja töötaks vastu vangistuse eesmärkide saavutamisele.

Vangistusseadus näeb ette erinevaid vanglavälise suhtlemise võimalusi, mille hulgas on ka pikaajalised kokkusaamised. VangS § 25 lõige 1 sätestab, et kinnipeetavale võimaldatakse pikaajalisi kokkusaamisi abikaasa, isa, ema, vanaisa, vanaema, lapse, lapsendaja, lapsendatu, võõras- või kasuvanema, võõras- või kasulapse, venna või õega. Pikaajalisi kokkusaamisi faktilise abikaasaga lubatakse tingimusel, et neil on ühised lapsed või vähemalt kaks aastat väldanud kooselu enne karistuse kandmise algust. Sama paragrahvi lõike 2 kohaselt on pikaajaline kokkusaamine üks ööpäev kestev kooselamine vangla selleks ettenähtud ruumides ilma pideva järelevalveta. Põhjendatud juhtudel võib vangla direktor kinnipeetava pikaajalise kokkusaamise taotluse lahendamisel pikendada pikaajalist kokkusaamist kuni kolme ööpäevani, kui see on kooskõlas vangistuse täideviimise eesmärkidega ning kinnipeetava käitumine on karistuse kandmise ajal olnud hea. Pikaajaliste kokkusaamiste kord, sagedus ja kokkusaajatele lubatud asjade loetelu sätestatakse vangla sisekorraeeskirjas.

Vangla sisekorraeeskirja (edaspidi ka VSE) § 45 kohaselt võimaldab vangla juhtkond kinnipeetavale vähemalt ühe pikaajalise kokkusaamise üks kord poole aasta jooksul. VSE § 44 lõigete 1 ja 2 järgi koostatakse kinnipeetavate vastavate taotluste põhjal kokkusaamiste igakuine graafik ja selle kinnitab vangla direktor või tema määratud isik ja graafik tehakse kinnipeetavale teatavaks.

CPT on oma standardites rõhutanud, et kinnipeetavate jaoks on väga tähtis kontakti säilitamine välismaailmaga. Eelkõige tuleb tarvitusele võtta meetmed, mis kindlustaksid nende suhtlemise oma perekonna ja lähemate sõpradega. Juhtprintsipiibiks peaks olema välismaailmaga kontakteerumise edendamine. Piirangud, mida siin kehtestatakse, peaksid põhinema üksnes eriti tähtsatel julgeolekuhuvidel või ressursikaalutlustel. CPT rõhutab, et on vaja paindlikult kohaldada külastusreegleid ja lubada vis-à-vis telefonikontakte neile kinnipeetavatele, kelle perekonnad elavad kauge vahemaa taga (mille tõttu ei ole regulaarne külastamine teostatav). Näiteks võiks võimaldada külastusaja akumuleerimist või pakkuda soodsamaid võimalusi telefonikontaktideks oma perekonnaga.¹³

Euroopas üldtunnustatud tingimused vanglatele sätestab Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee soovitus Rec(2006)2 Euroopa Vanglareeglistiku kohta (edaspidi ka vanglareeglistik).¹⁴ Vanglareeglistiku p 24.1 sätestab, et vangidel tuleb maksimaalselt võimaldada suhelda oma perekonna, muude isikute ja vanglaväliste organisatsioonidega kirja, telefoni või muude sidevahendite teel ning kokku saada eespool nimetatud isikutega.

¹² RKHKo 01.03.2007, nr 3-3-1-103-06, p 9.

¹³ Piinamise ja Ebainimliku või Alandava Kohtlemise või Karistamise Tõkestamise Euroopa Komitee (CPT). CPT standardid. Üldaruannete põhilised osatekstitid, lk 16. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.cpt.coe.int/lang/est/est-standards.doc>.

¹⁴ Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.coe.ee/?arc=&op=body&LaID=1&id=166&art=367&setlang=est>.

Vanglareeglistiku p 24.4 ja p 24.5 kohaselt peavad kokkusaamised võimaldama vangidel säilitada ja arendada perekondlikke suhteid võimalikult normaalsel viisil ning vanglaasutused aitavad vangidel säilitada küllaldast sidet välismaailmaga ja tagavad neile selleks asjakohase toetuse.

Reeglina on kinnipeetava suhted perekonnaga sellised, mille säilitamine ja tugevdamine ei avalda negatiivset mõju kinnipeetava õiguskuulekale käitumisele suunamisele. Samas aitavad pikaajalised kokkusaamised tunduvalt vähendada isikute retsidiivsusriske. VSE § 45 sõnastus võimaldab lubada kinnipeetavale ka rohkem pikaajalisi kokkusaamisi, kui VSE §-s 45 sätestatud miinimum. Seepärast tuleb pidada positiivseks mitmetes vanglates kujunenud praktikat, et pikaajalisi kokkusaamisi võimaldatakse kokkusaajatele sobivatel aegadel (eeskätt nädalavahetustel) ning tihedamini, kui seda kohustab vangla sisekorraeeskiri. Viru Vanglas saab kinnipeetav pikaajalisi kokkusaamisi küll mõnevõrra enam, kui VSE § 45 minimaalselt ette näeb ja see on kahtlemata teretulnud. Seejuures on siiski probleemiks praktika, mille kohaselt toimuvad pikaajalised kokkusaamised päevadel, mis ei pruugi alati sobida kinnipeetavate lähedastele. Õigus pikaajalisele kokkusaamisele muutub üsna sisutühjaks, kui selle realiseerimist takistab tõik, et kokkusaamisi korraldatakse eeskätt vanglale sobivatel aegadel, mil töö või koolis käival kokkusaajal ei ole ilma oluliste raskusteta võimalik oma lähedast kinnipeetavat külastada.

Samuti pean oluliseks, et positiivsed sotsiaalsed sidemed säiliks võimalikult paljudel kinnipeetavatel. Seega peaks julgustama pikaajalisi kokkusaamisi taotlema ka kinnipeetavaid, kel on teadaolevalt resotsialiseerimise seisukohalt positiivse iseloomuga kontakte oma perega, ent kes mingil põhjusel kokkusaamisi ei ole soovinud. Ei saa välistada, et paljud kinnipeetavad ei soovi kokkusaamist taotleda ka seetõttu, et nende töö või koolis käivatel sugulastel ei ole võimalik tööpäevadel kokkusaamistele tulla.

Seepärast annan soovitusena leida võimalused lubada pikaajalisi kokkusaamisi laiemale isikute ringile ja väljastpoolt tulevatele kokkusaajatele eelduslikult sobivamal ajal (eeskätt nädalavahetustel ja puhkepäevadel). Selleks võiks kinnipeetavaid teavitada võimalusest saada pikaajalisi kokkusaamisi ning julgustada seda võimalust kasutama. Samuti võiks suunata täiendavat ressursi pikaajaliste kokkusaamiste korraldamisse ja seeläbi võimaldada kokkusaamisi ka nädalavahetustel, mis omakorda suurendaks ilmselt ka kokkusaamistest huvitatud isikute ringi.

Kontaktisikute tegevus

Kontrollisin, kuidas on Viru Vangla kinni peetavad isikud rahul inspektor-kontaktisikute tööga. Vestlustel täiskasvanud kinnipeetavatega ilmses, et Viru Vangla kinnipeetavad hindavad suhteid kontaktisikutega kesisteks. Sama hinnangu andsid suhetele kontaktisikuga ka alaealised kinnipeetavad. Kinnipeetavad kurtsid, et vahel ei suuda vene emakeelega kontaktisikud piisavalt selgitusi jagada eesti keeles ja eesti emakeelega kontaktisikud vene keeles. Töötavad täiskasvanud kinnipeetavad kurtsid, et kontaktisiku vastuvõtuajad on seatud ajale, mil nemad on töö ja nii on äärmiselt keerukas pääseda kontaktisiku jutule. Alaealised kurtsid, et vahel on kontaktisiku vastuvõtuajad seatud ajale, mil nad on koolis. Ka jätvat soovida mõnede kontaktisikute suhtlemisoskused.

Justiitsministri 26.03.2008 määrusega nr 11 kehtestatud "Viru Vangla teenistujate koosseisu" kohaselt on vangla erinevate üksuste inspektor-kontaktisiku ametikohale vastavaks

ametiastmeks II klassi vanglainspektor. Justiitsministri 10.04.2003 määrusega nr 29 kehtestatud vanglaametnike ametiastmete atesteerimisnõuete (edaspidi ka atesteerimisnõuded) § 10 sätestab, et II klassi vanglainspektor peab muude teadmiste ja oskuste hulgas ka:

- põhjalikult tundma vangistust ja vanglateenistust reguleerivaid õigusakte;
- omama teadmisi kinnipeetavate õigustest ja kohustustest ning oskust tagada nende järgimine;
- evima head suhtlemisoskust, konfliktide lahendamise ja enesekehtestamise oskust ning valmidust koostööks kaastöötajatega ja teiste asjaomaste isikutega;
- tundma riigi põhikorda (põhiseadus ja põhiseaduslikud seadused), inimõigusi, avaliku halduse korraldust ja avalikku teenistust reguleerivaid õigusakte;
- oskama eesti keelt C1 või sellele vastaval tasemel ja üht võõrkeelt kesktasemel, sealhulgas ametialase sõnavara valdamisega.

Atesteerimisnõuete § 11 (isiksuseomadused) kohaselt võib II klassi vanglainspektori ametis olla isik:

- kellel on algatusvõimet ja loovust, et algatada ning ellu viia muudatusi ja kiiresti ning paindlikult kohaneda muudatustega ja ootamatute olukordadega;
- kes on võimeline püsivalt ja tulemuslikult töötama pingeolukorras ning oskab säästlikult kasutada aega;
- kes on kohusetundlik ning otsustus- ja vastutusvõimeline ning oskab ette näha oma pädevuse piires tehtud otsuste tagajärgi ja vastutada nende eest;
- kes on usaldusväärne;
- kes oskab olulist eristada tähtsusetust ning kellel on analüüsi- ja sünteesivõime ning suulise ja kirjaliku informatsiooni loogilise ja süsteemse edastamise oskus;
- kes täidab teenistuskohustusi täpselt ning kellel on hea enesekontrollioskus.

Kambertüüpi vanglate (nagu ka Viru Vangla) igapäevatöös kinnipeetavatega on just inspektor-kontaktisik see, kes kõige enam kinnipeetavatega kokku puutub. Kontaktisiku kaudu liigub suurem osa kirjavahetust ja kinnipeetava taotlusi vanglale. Nii on kodukorra p 21.1 kohaselt inspektor-kontaktisik see vanglaametnik, kelle poole kinnipeetav pöördub oma suuliste ja kirjalike taotluste ja probleemidega ning kes on nendega esmaselt tegelevaks ametnikuks. Kontaktisik on ka kinnipeetava esmaseks infoallikaks vanglas toimuva kohta. Arusaadavalt on iga puudus või oletatav puudus kontaktisiku oskustes või isiksuseomadustes kinnipeetavatele kergesti märgatav ning kujundab väga olulisel määral kinnipeetava suhtumise vanglasse, vanglaametnikesse ja karistuse kandmisse üldse.

Alaealiste kinnipeetavate puhul on kontaktisiku roll isegi veel olulisem kui täiskasvanud kinnipeetavate puhul. Alaealistele on vaja vanglas kehtivat korda, samuti kõiki muid reegleid põhjalikumalt ja lihtsamate sõnadega selgitada, et nad reeglitest adekvaatselt aru saaksid. Vestlustest alaealiste kinnipeetavatega selgus, et mitmel juhul on direktori käskkirjaga kehtestatud piirangud ja nende kehtestamise põhjused jäänud alaealistele arusaamatuks. Kui laps piirangu eesmärgi ja vajalikkust ei mõista, tekib vastureaktsioonina paratamatult vaenulikkus piirangu kehtestaja suhtes ja tahtmatus kehtestatud reeglitele alluda.

Seega võib halva suhtlemisoskusega, nadi keeleoskusega ja kinnipeetavatesse tõrjuvalt suhtuv inspektor-kontaktisik oma tööga tuua kaasa suuri probleeme vangla julgeolekule, kahjustada karistuse täideviimise eesmärkide saavutamist ja seega õiguskorda laiemalt.

Et isikul oleks võimalik inspektor-kontaktisikuga suhelda, peavad kontaktisiku vastuvõtuajad olema kooskõlas vangla päevakavaga ning toimuma ajal, mil kinnipeetavatel on tõepoolest

võimalik kontaktisikuga suhelda (st ajal, mil isikud ei ole tööl, koolis või hõivatud muude tegevustega). Viru Vangla kodukorra p 21.1.1 sätestab, et inspektor-kontaktisiku poole võib pöörduda üldjuhul tööpäeviti kell 08.00 – 11.00, mis aga ei pruugi sobida kõigi kinnipeetavate päevakavaga ja võib tegelikkuses viia selleni, et kontaktisiku jutule on väga keeruline saada.

CPT on oma standardites rõhutanud, et eeldused suhtlemisoskuste omandamiseks peaks olema oluline aspekt korrakaitsepersonali palkamisel ja et väljaõppe ajal tuleks suurt rõhku panna inimväärikuse austamisel põhinevate suhtlemisoskuste arendamisele. Nende oskuste olemasolu lubab vangla- ja politseiametnikel neutraliseerida olukorda, mis muul juhul võiks areneda vägivallaks. Üldisemas plaanis viib see pingete alanemiseni ja elukvaliteedi tõusuni politsei- ja vanglaasutustes ning on kasuks kõigile asjaosalistele.¹⁵

Kuna inspektor-kontaktisik asub vanglateenistuse n-ö "eesliinil", siis on äärmiselt oluline tagada õigete iseloomuomaduste ja teadmistega inimeste töölevõtmine inspektor-kontaktisiku ametikohtadele, nende pidev koolitamine aladel, millel on keskne tähendus tööülesannete täitmisel (nt suhtlemiskoolitus, keelekoolitus jne). Tähtis on korraldada inspektor-kontaktisiku töö selliselt, et kinnipeetaval oleks oma päevakavast tulenevalt võimalik mõistliku aja jooksul pöörduda vahetult kontaktisiku poole.

Seetõttu teen ettepaneku tõhustada kontaktisikute tööd Viru Vanglas järgmiste meetmete rakendamisega:

- **analüüsida kontaktisikute vastuvõtuaegasid erinevates eluosakondades koostoimes päevakavast tulenevate kinnipeetavate tegevustega ning vajadusel kohandada kontaktisikute vastuvõtuaegu selliselt, et võimalus inspektor-kontaktisiku jutule pääseda ei oleks oluliselt takistatud nt seetõttu, et kontaktisiku vastuvõtuaeg langeb samale ajale kinnipeetavate töö- või õppeajaga;**
- **panustada ressursi inspektor-kontaktisikute kvalifikatsiooni tõstmisse, võimaldades neile erinevaid kutseoskuste tõstmise seisukohalt vajalikke koolitusi (sh keealaseid) ning soodustades kontaktisikute osalemist nimetatud koolitustel.**

Alaerialised kinni peetavad isikud

Õigus haridusele ja koolikohustuse täitmine

Kontrollisin, kas Viru Vanglas on tagatud igäihe õigus haridusele ning kas koolikohustuslikele lastele on loodud vajalikud tingimused hariduse omandamiseks ja koolikohustuse täitmiseks.

PS § 37 lg 1 lauses 1 on sätestatud igäihe õigus haridusele. Põhiseadusega on igäihele antud õigus omandada haridust. Teadmiste omandamist ei ole põhimõtteliselt lubatud kitsendada ükskõik millisel hariduse andmise astmel. Olemasolevate õppimisvõimaluste kasutamine peab olema kõigile soovijatele vaba¹⁶, kedagi ei tohi õppeasutusse vastuvõtu käigus

¹⁵ Piinamise ja Ebainimliku või Alandava Kohtlemise või Karistamise Tõkestamise Euroopa Komitee (CPT). CPT standardid. Üldaruannete põhilised osatekstit, lk 73. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.cpt.coe.int/lang/est/est-standards.doc>.

¹⁶ Euroopa Inimõiguste Kohtu otsus Belgian Linguistics Case, 23.07.1968.

diskrimineerida.¹⁷ Õigus omandada haridust kaitseb ka meetmete eest, mis kõrvaldavad isiku hariduse omandamise protsessist – näiteks õppeasutusest väljaviskamise eest.¹⁸

Õigus haridusele on tagatud igapähele, seega ka kõigile Eestis seaduslikult viibivatele välisriigi kodanikele ja kodakondsuseta isikutele.¹⁹ Ka Euroopa Liidu (edaspidi EL) õigusega on kehtestatud teatud reeglid teise liikmesriigi territooriumil töötava EL kodaniku laste hariduse omandamiseks. Euroopa Nõukogu määruse (EMÜ) 1612/68 artikli 12 kohaselt võetakse teise liikmesriigi territooriumil töötava või töötanud liikmesriigi kodaniku lapsi, kes elavad selle riigi territooriumil, selle riigi üldhariduskooli, töö käigus toimuva väljaõppe kursustele ja kutseõppekursustele samadel tingimustel kui selle riigi kodanikke. Liikmesriigid aitavad kaasa kõigile pingutustele, mille eesmärgiks on anda nendele lastele võimalikult head tingimused koolituses osaleda.

Lisaks igapähe hariduspõhiõigusele on põhiseadusega sätestatud ka koolikohustus. PS § 37 lg 1 lause 2 sätestab, et õppimine on kooliealistel lastel seadusega määratud ulatuses kohustuslik. Kooliealistel lastel ei ole seega vaba valikut haridust mitte omandada. Haridusseaduse (edaspidi HaS) § 8 lõike 2 kohaselt on koolikohustuslik laps (sh Eesti kodakondsust mitteomav laps), kes jooksva aasta 1. oktoobriks saab seitsmeaastaseks, kuni põhihariduse omandamiseni või 17-aastaseks saamiseni. HaS § 8 lõike 6 kohaselt kuuluvad Eestis elavate välisriikide kodanike ja kodakondsuseta isikute lapsed, välja arvatud välisriikide esindajate lapsed, koolikohustuse alla.

Lapse õigus haridusele on sätestatud ka lapse õiguste konventsiooni (edaspidi LÕK) artiklites 28 ja 29. LÕK artiklist 28 tulenevad nii konventsiooni osalisriigi kohustus teha haridus kättesaadavaks kõigile lastele kui ka osalisriigi kohustus rakendada meetmeid, mis tagaksid koolikohustuse täitmise.

Seega on riigi ülesanne tagada, et igapähel oleks võimalik haridust omandada ja kooliealistel lastel koolikohustust täita. HaS § 4 lõike 1 kohaselt tagavad riik ja kohalik omavalitsus Eestis igapähe võimalused koolikohustuse täitmiseks ja pidevõppeks õigusaktides ettenähtud tingimustel ja korras.

VangS § 84 lõike 1 kohaselt on alla 18-aastasele noorele kinnipeetavale põhihariduse omandamine seadusega ettenähtud ulatuses kohustuslik. Vastavalt noore kinnipeetava soovile ja sobivusele antakse talle võimalus kutsehariduse omandamiseks. VangS § 34 lõike 2 kohaselt korraldatakse hariduse andmist vanglas Eesti Vabariigi haridusseaduse, põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse ja kutseõppeasutuse seaduse ning nende alusel väljaantud õigusaktide kohaselt. VangS § 93 lõike 4 järgi võimaldatakse alaealisele vahistatule, kes on olnud eelvangistuses vähemalt üks kuu, põhi- või üldkeskhariduse omandamise jätkamine vastava riikliku õppekava alusel.

Eelnevast nähtub, et ka kinnipidamisasutuses viibivatel isikutel on õigus haridusele ja kooliealistel lastel koolikohustus.

¹⁷ T. Annus. Kommentaarid §-le 37. – Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn 2008. § 37 kamm 2.2.

¹⁸ T. Annus. Kommentaarid §-le 37. – Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn 2008. § 37 kamm 2.2.

¹⁹ T. Annus. Kommentaarid §-le 37. – Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn 2008. § 37 kamm 2.4.

Kontrollimisel selgus, et mitte kõigil kooliealistel kinnipeetavatel ei võimaldata Viru Vanglas haridust omandada ja koolikohustust täita. Viru Vangla poolt õiguskantslerile edastatud tabelist alaealiste õppimise kohta selgus, et alla 18-aastastest koolikohustuslikest lastest ei täida koolikohustust 3 kinnipeetavat ja 1 vahistatu. Kooliealine vahistatu, kellel koolikohustust täita ei võimaldatud, on rahvuselt leedulane.

Vestlusel noorteosakonna töötajatega selgus, et koolikohustust ei täida ka need kinnipeetavad, kes on kas omal soovil või VangS § 69 lg 2 punkti 4 alusel paigutatud eraldatud lukustatud kambrisse. Kontrollkäigu toimumise hetkel oli omal soovil eraldatud lukustatud kambrisse paigutatud alaealisi kinnipeetavaid 5 ja VangS § 69 lg 2 punkti 4 alusel paigutatud alaealisi kinnipeetavaid 2.

Leedu rahvusest kooliealise eeluurimisel puhul põhjendas vangla hariduse omandamise ja koolikohustuse täitmise mittevõimaldamist asjaoluga, et see konkreetne laps ei oska eesti ega vene keelt. Õpe toimub Viru Vanglas aga üksnes nendes kahes keeles.

Eraldatud lukustatud kambrites viibivate alaealiste kinnipeetavate puhul põhjendas vangla hariduse omandamise ja koolikohustuse täitmise mittevõimaldamist turvalisuse kaalutlustega. Vangla töötajate sõnul ei saa eraldatud kambris viibivaid kinnipeetavaid teistega kokku lasta.

Sarnased olid vangla põhjendused ka selle kohta, miks kõikidel kooliealistel vahistatutel ei võimaldata haridust omandada. Vangla põhjendas seda asjaoluga, et vahistatuid tuleb hoida teistest vahistatutest ja kinnipeetavatest eraldi.

Vangla põhjendused eraldatud lukustatud kambris viibivate ja vahistatud kooliealiste laste teistest eraldi hoidmise osas on küll mõistetavad, kuid arvestades põhikooli- ja gümnaasiumiseaduses (edaspidi PGS) sätestatud erinevaid võimalusi hariduse omandamiseks ja koolikohustuse täitmiseks, ei saa neid põhjendusi pidada piisavaks, et õigustada kooliealistele lastele hariduse omandamise mittevõimaldamist.

PGS § 20 kohaselt võib koolikohustust täita ka kodus õppides. Koduõppe korra on sama paragrahvi teise lause alusel kehtestanud haridus- ja teadusminister 21.12.2007 määrusega nr 83. Koduõpe kujutab endast sisuliselt õppetöö korraldamist väljaspool kooli ruume. Viidatud ministri määrus reguleerib küll koduõppe korraldamist tulenevalt õpilase tervislikust seisundist või õppetöö läbiviimise korraldamist lapsevanema (eeskostja, hooldaja) poolt, kuid ka kinnipidamisasutuses on analoogia alusel võimalik korraldada õppetegevust nii, et õpilased, keda ühel või teisel põhjusel tuleb teistest kinnipeetavatest ja vahistatutest eraldi hoida, saaksid haridust omandada väljaspool kooli ruume (nt oma kambris). Positiivse näitena võib siinkohal välja tuua õppetegevuse korralduse E7 ja E8 osakonnas viibivatele täiskasvanud kinnipeetavatele.

PGS § 31 punktis 1 on õpilase ühe õigusena sätestatud õigus õppida individuaalõppekava järgi. Individuaalse õppekava järgi õppimise kord on sätestatud haridus- ja teadusministri 08.12.2004 määrusega nr 61. Ka kinnipidamisasutuses on võimalik hariduslike erivajadustega õpilastele koostada individuaalne õppekava, järgides haridus- ja teadusministri kõnealusest määrusest tulenevaid nõudeid.

Leedu rahvusest kooliealisele õpilasele hariduse omandamise mittevõimaldamist ei saa põhjendada asjaoluga, et ta ei oska eesti ega vene keelt. Kui põhiseadus näeb ette, et õigus haridusele peab olema tagatud igapähele, sealhulgas ka kõigile seaduslikult Eestis viibivatele

välisriigi kodanikele ja kodakondsuseta isikutele, siis tuleb see õigus igähele ka realselt tagada. HaS § 8 lõike 6 kohaselt on Eestis elavate välisriikide kodanike ja kodakondsuseta isikute lapsed, välja arvatud välisriikide esindajate lapsed, ka koolikohustuslikud. Seega on riigi kohustus tagada, et ka kooliealisel leedu rahvusest isikul oleks võimalik kinnipidamisasutuses haridust omandada ja koolikohustust täita. Selleks, et Eesti kinnipidamisasutuses võimaldada haridust omandada ka muudes keeltes peale eesti ja vene keele, võib olla vajalik koostöö vastavate riikide (antud juhul Eesti ja Leedu) asjaomaste ministriumide vahel. LÕK art 28 alapunkti 3 kohaselt on osalisriigid võtnud endale kohustuse arendada rahvusvahelist koostööd haridusküsimustes.

Möönan, et hariduse omandamise võimaldamisel on oluliseks faktoriks aeg, mille jooksul isik kinnipidamisasutuses viibib. Nagu eespool märgitud, kohustab VangS § 93 lõige 4 võimaldama alaealisele vahistatule põhi- või üldkeskhariduse omandamise jätkamist vastava riikliku õppekava alusel, kui ta on olnud eelvangistuses vähemalt üks kuu. Leian, et üks kuu peaks olema ka piisavalt pikk aeg, et tagada õppevahendid nendele alaealistele, kes ei ole võimelised haridust omandama eesti ega vene keeles.

Eeltoodust lähtudes leian, et Viru Vanglal tuleb astuda vajalikke samme selleks, et kõigil kooliealistel kinnipeetavatel ja vahistatutel, kes on olnud eelvangistuses vähemalt üks kuu, oleks võimalik kinnipidamisasutuses viibimise ajal koolikohustust täita. Viru Vanglal, Justiitsministeeriumil ja Haridus- ja Teadusministeeriumil tuleb koostöös tagada, et ka seaduslikult Eestis elavate välisriikide kodanike ja kodakondsuseta isikute lastel oleks võimalik Viru Vanglas haridust omandada.

Sotsiaalprogrammides osalemine

Kontrollisin, milliseid sotsiaalprogramme Viru Vanglas alaealiste resotsialiseerimise eesmärgil läbi viiakse ning kas kõik alaealised kinnipeetavad osalevad sotsiaalprogrammides.

Kontrollimisel selgus, et resotsialiseerimise eesmärgil on noorte (sealhulgas ka alaealiste) kinnipeetavate osavõtul plaanis läbi viia mitmeid erinevaid sotsiaalprogramme. Oma vastuses õiguskantsleri teabe nõudmisele nimetas Viru Vangla direktor järgmisi sotsiaalprogramme: agressiivsuse asendamise treening, sotsiaalsete oskuste treening, eluviisitreening, kristlik programm "12 sammu", narkomaanide ja HIV positiivsete tugigrupp ja vihajuhtimine. Nimetatutele on vangla direktori kinnitusele lisandumas individuaalprogramm "Õige hetk", EQUIP programm, paarissuhete hoidmise ja taastamise programm ja vabanemiseelne toimetulekuprogramm.

Kontrollimise hetkel ei olnud paljude sotsiaalprogrammidega küll veel alustatud, kuid vangla töötajad kinnitasid, et nendega alustatakse lähiajal. See on tunnustamist väärt, et Viru Vangla peab sotsiaalprogrammide läbiviimist oluliseks ja näitab üles valmisolekut pakutavate sotsiaalprogrammide arvu suurendada eesmärgiga aidata kaasa kinnipeetavate resotsialiseerimisele.

Samas selgus õiguskantslerile saadetud tabelist alaealiste kinnipeetavate sotsiaalprogrammides osalemise kohta, et kontrollkäigu toimumise ajal osales sotsiaalprogrammides ainult 2 alaealist kinnipeetavat, 17 alaealist kinnipeetavat on kavas kaasata algavatesse sotsiaalprogrammidesse. Kõnealuselt tabelist nähtub aga, et koguni 10

kinnipeetavat alaealist ei osalenud kontrollkäigu ajal üheski sotsiaalprogrammis ning vanglal ei ole plaanis neid kaasata ka lähiajal algavatesse programmidesse.

Vestlustest vangla töötajatega selgus, et enamik alaealistest kinnipeetavatest, keda sotsiaalprogrammidesse ei ole kaasatud, viibivad eraldatud lukustatud kambris. Vangla töötajad põhjendasid nende kinnipeetavate mittekaasamist sotsiaalprogrammidesse taas turvalisuse kaalutlustega. Vangla töötajate sõnul ei saa eraldatud kambris viibivaid kinnipeetavaid teistega kokku lasta.

Samas vajaksid just need kinnipeetavad erinevaid sotsiaalprogramme (näiteks agressiivsuse asendamise treening, eluviisitreening, sotsiaalsete oskuse treening jne) ehk isegi kõige rohkem. Eralduskambrisse paigutatakse ju kinnipeetavad, kes süstemaatiliselt rikuvad vangistusseaduse või vangla sisekorraeeskirja nõudeid, kahjustavad oma tervist või on suitsiidi- või põgenemiskalduvustega, samuti kinnipeetavatele, kes on ohtlikud teistele isikutele või vangla julgeolekule. Olen seisukohal, et kirjeldatud kriteeriumidele vastavate alaealiste kinnipeetavate pelgalt eraldatud kambris hoidmisest ei piisa, et saavutada vangistuse täideviimise eesmärki, milleks VangS § 6 lõike 1 järgi on kinnipeetava suunamine õiguskouulekale käitumisele ja õiguskorra kaitsmine. Eraldatud kambris hoidmine aitab tagada küll vangla julgeolekut, kuid samal ajal ei tohi jätta tegelemata alaealise kinnipeetava resotsialiseerimisega.

Kontrollimisel selgus, et mitu alaealist kinnipeetavat viibivad eraldatud lukustatud kambris omal soovil enda turvalisuse huvides. Need alaealised, kes on sattunud kiusamise või muu vaimse või füüsilise vägivalla ohvriks teiste kinnipeetavate poolt, vajavad kindlasti sotsiaaltöötaja ja psühholoogi abi. Seega tuleks ka nendele kinnipeetavatele välja töötada individuaalsed tegevused või programmid, mis oleksid suunatud nende sotsiaalsete oskuste arendamisele ja resotsialiseerimisele.

Eeltoodust lähtudes teen soovitusena leida ka eraldatud lukustatud kambris viibivate alaealiste kinnipeetavate jaoks sobivad resotsialiseerivad tegevused ja programmid. Kui vangla julgeoleku tagamise eesmärgist lähtuvalt ei ole võimalik lukustatud kambrites viibivaid kinnipeetavaid kaasata sotsiaalprogrammidesse, kus osalevad ka teised kinnipeetavad, siis on sotsiaaltöötajal ja psühholoogil võimalik nende kinnipeetavatega tegeleda individuaalselt.

Huvitegevus

Kontrollisin, kas alaealistel kinnipeetavatel on Viru Vanglas võimalik tegeleda eakohase huvitegevusega.

Eesti Vabariigi lastkaitse seaduse (edaspidi ka LKS) § 8 järgi on igal lapsel sünnipärane õigus elule, tervisele, arengule, tööle ja heaolule. Selleks, et tagada lapse õigus arengule, on igale lapsele vaja muuhulgas luua võimalused ja tingimused puhkuseks ja eakohaseks huvitegevuseks. LKS § 12 lõike 1 kohaselt on igal lapsel õigus puhkusele ja jõudeajale, mida ta kasutab eakohaseks, meelepäraseks tegevuseks olenevalt tervisest, soovidest ja võimalustest.

Laps on LKS § 2 järgi alla 18-aastane isik. Seega on nimetatud seaduses sätestatud õigused ka kõikidel alla 18-aastastel kinnipeetavatel vangistusseaduses sätestatud erisustega. Loomulikult

ei ole vangla tingimustes võimalik lapsele tagada samaväärseid tingimusi eakohaseks ja meelepäraseks vaba aja veetmiseks kui vabaduses, kuid ka vanglas on vaja luua võimalikult head tingimused laste arengu soodustamiseks ja toetamiseks.

Kontrollimisel selgus, et Viru Vanglas on noorel kinnipeetaval võimalik tegeleda huvitegevusega, osaledes muusikaringis, tantsuringis või kunstiringis. Vene keelt kõnelevatel noortel on võimalus osaleda arvutiringis. Vangla direktori sõnul on lähiajal plaanis arvutiringi avamine ka eesti keelt kõnelevatele kinnipeetavatele. Kõikidel kinni peetavatel isikutel on võimalus individuaalvestluse käigus anda huvijuhile ülevaade sellest, millised on tema soovid huvitegevusega tegelemiseks vanglas, täpsustades sealjuures enda oskused ja taseme soovitud huvialal. Huvitegevuse korraldamiseks saab kasutada seda aega, kui noor kinni peetav isik ei ole hõivatud üldharidusõppe-, kutseõppe või mõne rehabilitatsiooniprogrammi läbimisega.

Enamik alaealistest kinnipeetavatest, kellega õiguskantsleri nõunikud vestlesid, kurtsid väheste võimaluste üle tegeleda huvitegevusega ja avaldasid soovi tegeleda rohkem spordiga. Sportimisvõimaluste vähesuse üle kurtsid peaaegu kõik intervjueritud alaealised kinnipeetavad. Vestlustest selgus, et spordiga saavad alaealised kinnipeetavad tegeleda enamasti kehalise kasvatus tunni raames. Ühtegi eraldi spordiringi loodud ei ole ja spordisaali kasutamise võimalust vabal ajal samuti ei ole. Lisaks mainisid paar intervjueritud kinnipeetavat, et on esinenud juhtumeid, kus valvur lihtsalt unustab lapse õigel ajal eluosakonnast huviringi toimetada.

Alaealiste kinnipeetavate puhul on sisuliselt tegemist lastega, kes ei ole oma arengutaseme poolest veel võrreldavad täiskasvanutega ja vajavad seetõttu arenemiseks täiskasvanute abi ja tuge. Eakohase huvitegevuse võimaldamine on lapse arengu seisukohast väga oluline.

Seetõttu teen soovitus pakkuda alaealistele kinnipeetavatele täiendavaid võimalusi huvitegevusega tegelemiseks. Samuti soovitatakse pakkuda alaealistele kinnipeetavatele võimalust senisest tihemini tegeleda spordiga. Spordiga tegelemise võimaluste avardamine võib mõningal määral kaasa aidata ka kinnipeetavate omavahelise füüsilise vägivalda vähendamisele, pakkudes alaealistele kinnipeetavatele alternatiivse viisi tekkinud pingete maandamiseks ja energia kulutamiseks.

Kokkuvõtteks alaealiste kinni peetavate isikute osas

Nagu eespool juba märgitud on Riigikohus isikute kinnipidamistingimuste võrdsuse küsimuses leidnud, et: "Seadusest ei tulene vangla kohustust tagada kõigile kinnipeetavatele täiesti ühesugused kinnipidamistingimused. Küll aga peab vangla tagama kõigi kinnipeetavate subjektiivsete õiguste kaitse võrdses mahus. See tähendab, et kõigile kinnipeetavatele peab olema tagatud mõistlik võimalus kasutada õigusaktidest tulenevaid õigusi. Iseenesest õigusvastaseks ja võrdse kohtlemise põhimõtet rikkuvaks ei saa pidada asjaolu, et ühte osa kinnipeetavatest hoitakse vangla ühes eluhoones ja teist osa teises eluhoones, kui neile on tagatud ühesugused õigused."²⁰

Eelnevast nähtub, et vangla peab tagama võimaluse õppida, osaleda sotsiaalprogrammides ja tegeleda eakohase huvitegevusega kõikidele alaealistele kinnipeetavatele, sh ka neile, kes viibivad eraldatud lukustatud kambris. Eraldatud kambris viibivatele alaealistele

²⁰ RKHKo 26.05.2008 nr 3-3-1-20-08, p 24.

kinnipeetavatele võivad eelmainitud tegevused olla korraldatud erinevalt, kuid neid ei tohi jätta täielikult ilma neile seadusega tagatud õigusest.

Nii hariduse omandamise võimaldamine, resotsialiseerivate tegevuste korraldamine kui ka huvitegevuse võimaldamine täidavad alaealise kinnipeetava puhul ju lõppkokkuvõttes ühte eesmärki, milleks on aidata kaasa õiguskuuleka isiksuse kujunemisele ja arengule. Nimetatud teenuste võimaldamine võimalikult suures mahus ja kõikidele kinnipeetavatele täidab kindlasti ka vangistuse täideviimise üldist eesmärki, milleks on kinnipeetava suunamine õiguskuulekale käitumisele ja õiguskorra kaitse.